

Inspiracją do sformułowania tematu przewodniego XXXII tomu „Studiów Wilanowskich” była 220. rocznica istnienia instytucji wilanowskiej jako miejsca o charakterze muzealnym. Za jej początek uznano pierwszy wpis, z dnia 5 sierpnia 1805 roku, złożony przez Zofię Zamoyską w Księdze Gości założonej przez Aleksandrę z Lubomirskich Potocką oraz jej małżonka Stanisława Kostkę Potockiego.

Ponad dwa stulecia istnienia Muzeum, najpierw jako instytucji prywatnej, a następnie państwowej, niosą ze sobą ogromny bagaż historii i doświadczeń, zarówno właścicieli powiększających kolekcję posiadanych zbiorów sztuki i biblioteki, jak i wspomagających ich kuratorów.

W roku 2005 obchodziliśmy jubileusz 200 lat istnienia Muzeum wilanowskiego, świętując ten fakt wystawą w wilanowskiej Oranżerii pt. „Grand Tour. Narodziny Kolekcji Stanisława Kostki Potockiego”, przygotowaną przez kuratorkę Annę Kwiatkowską i zespół Muzeum. Prezentowana ekspozycja przedstawiała, w wielu przypadkach po raz pierwszy, okres formowania się koncepcji muzeum oraz powstawania wilanowskiej kolekcji. Był to proces świadomie formułowany i prowadzony przez Potockich, a jego cele były przede wszystkim edukacyjne. Natomiast w roku 2019 zakończył się kompleksowy remont piętra skrzydła południowego i części skrzydła północnego pałacu z zamiarem zaaranżowania w tych przestrzeniach nowej ekspozycji. Stało się to w roku 2022 wraz z oddaniem naszej publiczności nowej ekspozycji stałej pt. „Kolekcjonerstwo Potockich”. Jej kuratorkami były Joanna Paprocka-Gajek wraz z zespołem Muzeum oraz Dorota Folga-Januszewska. Cechą wspólną obu przedsięwzięć było poszukiwanie, w oparciu o źródła i relacje archiwalne, sposobów dawnej ekspozycji kolekcji sztuki gromadzonej przez Potockich, a także próba podążenia za myślą przewodnią ówczesnej wystawy. Przygotowując w wyremontowanych przestrzeniach pałacu – które zostały niefortunnie zamienione podczas adaptacji wewnątrz w latach 1955–1960 na modernistyczne galerie obrazów – wystawę stałą, staraliśmy się przywrócić charakter wystroju w duchu dziewiętnastowiecznym. Wszystkie decyzje podejmowano w oparciu o przekazy ikonograficzne, wyniki przeprowadzonych odkrywek oraz badania architektury i wszelką zachowaną dokumentację.

Muzeum w Wilanowie nie jest jedynym miejscem w kraju, gdzie w ostatnim dziesięcioleciu dokonano istotnych i zaawansowanych zmian oraz rearanżacji istniejących ekspozycji. Na potrzeby niniejszego tomu poprosiliśmy kuratorów innych muzeów rezydencjonalnych o podzielenie się ich doświadczeniem z procesu formowania założeń nowych ekspozycji, ich definiowania oraz metodologii pracy w oparciu o materiał źródłowy.

WPROWADZENIE

Joanna Paprocka-Gajek
Muzeum Pałacu Króla Jana III
w Wilanowie

Studia Wilanowskie
t. XXXII, 2025, s. 9–17
Rocznik, E-ISSN: 2720-0116

W roku 2015 zakończyły się dwie ważne rewaloryzacje i przebudowy siedzib gromadzących dawne kolekcje artystyczne: arystokratycznej w Rogalinie – majątku Raczyńskich oraz szlacheckiej, związanej z zespołem pałacowo-parkowym w Waplewie Wielkim. Skala problemów związanych z ich konserwacją była stosowna do ich rozmiarów oraz stopnia zachowania autentycznej tkanki zabytkowej, a także planowanych funkcji nałożonych jako na instytucje muzealne o określonych celach. Autorki tekstów, kuratorki Ewa Leszczyńska oraz Dobromiła Rzyska-Laube, w niezwykle poruszających tekstach opisują proces odtwarzania i przywracania tym miejscom świetności z dawnych lat. Skala prac konserwatorskich i rekonstrukcyjnych w Rogalinie nie da się oczywiście porównać z zakresem działań podjętych w Waplewie Wielkim, zwłaszcza że przez lata ta siedziba szlachecka służyła zupełnie innym celom, a jej rozproszone zbiory zachowały się jedynie w 20%. Niemniej, tworząc Muzeum Tradycji Szlacheckiej, starano się z ogromną wrażliwością nawiązywać do *genius loci* miejsca, o czym przeczytacie Państwo w tekście pt. *Aranżacja wystawy stałej i budowanie genius loci Muzeum Tradycji Szlacheckiej w Waplewie Wielkim, oddziale Muzeum Narodowego w Gdańsku a kolekcja artystyczna hrabiów Sierakowskich*. Tekst Ewy Leszczyńskiej z kolei, pt. *Założenia oraz archiwalne i konserwatorskie podstawy odtwarzania historycznego kształtu rezydencji Raczyńskich w Rogalinie*, przedstawia wieloletni proces sporów i dyskusji oraz wyzwań, jakie podjęto i z którymi się mierzono w celu odtworzenia krajobrazowych, architektonicznych oraz kolekcjonerskich walorów założenia i przywrócenia w najbardziej wiernej formie siedziby zasłużonych Polaków, a także ukazania głęboko patriotycznych powodów tworzenia kolekcji w XIX wieku.

W roku 2022 swój szczęśliwy finał miały dwa ważne projekty ekspozycyjne, zresztą obydwa nagrodzone w konkursie na Wydarzenie Muzealne Roku Sybilla 2022. W Muzeum w Wilanowie udostępniono wspomnianą powyżej wystawę stałą pt. „Kolekcjonerstwo Potockich”. W oparciu o analizę zachowanych materiałów źródłowych i ikonograficznych przywrócono historyczny wystrój skrzydła południowego ze stworzoną w II połowie XIX wieku drugą częścią Biblioteki Potockich. Jego wyposażenie stanowią oryginalne, poddane konserwacji, meble biblioteczne, pozostałości księgozbioru dworskiego oraz historyczna kolekcja malarstwa i rzemiosła. Celem i głównym wątkiem narracji drugiej części ekspozycji było przywrócenie pamięci o pierwszej Wystawie Starożytności, która odbyła się w Pałacu Potockich i wywarła znaczący wpływ na środowisko naukowe związane z badaniami nad historią sztuki polskiej i europejskiej, pomimo restrykcji zaborców. Omówienie w ramach nowej ekspozycji Pierwszej Wystawy Starożytności z 1856 roku promującej etykę i zasady kolekcjonerstwa, a także przemycającej subtelnie zawoalowaną myśl patriotyczną, przywróciło wiedzę o ważnych źródłach dokumentujących to wydarzenie.

Natomiast w czerwcu 2022 roku, kto żyw kierował kroki na Zamek Królewski na Wawelu, pragnąc poznać zapowiadaną od lat prezentację pt. „Nowy Skarbiec Koronny”. Ekspozycja, pomieszczona w dwunastu salach północnego skrzydła Zamku, nawiązuje do idei istniejącego, a rozgrabionego przez Prusaków zbioru najcenniejszych pamiątek i regaliów zebranych w tej monarszej rezydencji. Autorzy tekstu, Dariusz Nowacki oraz Danuta Szewczyk-Prokurat, w tekście pt. *Nowy Skarbiec koronny na Wawelu – chwała Rzeczypospolitej w dwunastu odsłonach* przedstawili dwie ważne kwestie dotyczące powstania tego pokazu. Po pierwsze, analizy zasobu dzieł i dróg ich pozyskania do kolekcji, w tym wieloletniej polityki zakupów a także dyskusji dotyczącej sposobów prezentacji cennych artefaktów z wykorzystaniem najnowocześniejszych rozwiązań ekspozycyjnych w kraju.

W kolejnym, 2023 roku, oczy wielu miłośników historii i sztuki ponownie zwróciły się w kierunku Krakowa. W Muzeum Książąt Czartoryskich, po Pałacu i Arsenale, udostępniono ostatni z planowanych fragmentów kompleksu muzealnego, tzw. Kłasztorek. Przestrzeń tę otwarto do zwiedzania, zachowując w jak największym stopniu wszelkie nawiązania historyczne wsparte analizą archiwaliów i przekazów ikonograficznych dotyczących przedwojennej ekspozycji. Nowa ekspozycja, jak to określili Mateusz Chramiec oraz Elżbieta Musialik, autorzy tekstu *Kłasztorek Książąt Czartoryskich – „rezerwat” dziewiętnastowiecznego muzealnictwa*, stała się unikatowym przedsięwzięciem ekspozycyjnym i badawczym nad kolekcją historyczną, ze świadomym poszanowaniem i uwzględnieniem dokonań badawczych wielu pokoleń kuratorów.

Dwa kolejne teksty dotyczą badań nad nieistniejącymi już obecnie ekspozycjami, a także rozproszonymi kolekcjami. Pierwszy poświęcony jest historii apartamentu z kolekcją dalekowschodnią stworzonego przez Stanisława Kostkę Potockiego w Wilanowie. Anna Konopko, od lat zajmująca się tą oryginalną przestrzenią w pałacu, w tekście pt. *Apartament Chiński Stanisława Kostki Potockiego – propozycja chronologii powstawania pomieszczeń i możliwe zmiany wystroju ścian do 1832 roku*, wykorzystując nieznane dotychczas źródła, przedstawia nowe ustalenia i fakty. Natomiast Tomasz de Rosset podejmuje próbę rekonstrukcji losów 40 obrazów należących do hr. Konstantego Branickiego, które po przywiezieniu z Paryża w roku 1882 spisał kustosz biblioteki w Suchej. Los nie oszczędził temu zespołowi trudnych przeżyć, część obrazów trafiła do polskich zbiorów publicznych, część została rozproszona i należy do światowych kolekcji prywatnych, a niektóre z nich zaginęły lub wręcz uległy zniszczeniu. Tekst pt. *Habent sua fata picturae – gabinet obrazów hr. Konstantego Branickiego w Paryżu* jest wzorcową analizą losów rozproszonych dziś kolekcji.

Kolejny artykuł dotyczy szczęśliwie zachowanego, rzadkiego, a niezwykle interesującego obiektu z kolekcji dalekowschodniej zgromadzonej

przez Potockich. Joanna Wasilewska, pisząc *Piękna jak peonie i orchidee. Chińska opaska z piórami zimorodka w zbiorach wilanowskich*, wskazuje czytelnikom pochodzenie, funkcje, sposób wykonania oraz nietypowe materiały użyte do tworzenia popularnych ozdób używanych przez chińskie piękności. Interesujące jest, że ozdoby tego typu odnajdujemy na obrazach użytych do dekoracji Pokoi Chińskich Potockich, co pozwala poszerzyć wiedzę o szerokim zastosowaniu tych oryginalnych tworzyw.

Tom zamykają trzy komunikaty. Pierwszy związany jest z tematem przewodnim tomu, czyli historią muzeów i realizacjami ekspozycji w oparciu o dokumentację archiwalną, a dotyczy unikatowego przedsięwzięcia, jakim były *Prace remontowo-konserwatorskie w łaźniach zamkowych w Muzeum-Zamku w Łańcucie*. Alicja Mogielska-Dziekońska relacjonuje przebieg zakończonych w 2020 roku działań na rzecz odnowienia kompleksu leczniczo-wypoczynkowego założonego przez Alfreda III Potockiego w Łańcucie. W wyniku przeprowadzonych prac niszczące i dewastowane od czasu II wojny światowej pomieszczenia włączono w trasę zwiedzania zamku jako unikatową atrakcję.

Drugi z komunikatów, pt. *Z Wilanowa do Ameryki (?) – o obrazie „Sofonisba” Eglona van der Neera*, napisała Agnieszka Woźniak-Bartyzel. Zamiarem autorki jest przedstawienie najnowszych badań i hipotez na temat dzieła, które – prawdopodobnie – było niegdyś częścią kolekcji księżnej marszałkowej Izabeli z Czartoryskich Lubomirskiej w Wilanowie, a następnie w Łańcucie. Obecne miejsce przechowywania dzieła nie jest określone. Po raz ostatni obraz *Sofonisba* namalowany przez Eglona van der Neera wymieniała londyńska Galeria Alana Jacobsoa w roku 1973.

Ostatnim z komunikatów jest ważny tekst Piotra Czerkwińskiego pt. *Badania składu metali obiektów egipskich ze zbiorów Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie*. Badania, przeprowadzone w roku 2020 przez dr Alinę Tomaszewską-Szewczyk z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu metodą spektroskopii rentgenowskiej analizatorem XRF, nie zostały opublikowane, a mogą stanowić cenny materiał porównawczy dla badaczy sztuki egipskiej.

Tom zamyka kolejna edycja *Kroniki*, przygotowanej przez Martę Gołąbek i Karolinę Alkemade, zbierająca najważniejsze informacje na temat działalności wilanowskiego Muzeum. Jej treść odzwierciedla obraz aktywności i różnorodności działań podejmowanych przez zespół muzealniczek i muzealników.

Żywię głęboką nadzieję, że zawarte w tomie teksty wzbudzą Państwa zainteresowanie oraz poszerzą wiedzę na temat ważnych i ciekawych przedsięwzięć ekspozycyjnych i badawczych przeprowadzonych w kraju w ostatnim dziesięcioleciu.

Joanna Paprocka-Gajek